

Holmsjö-Farstorp

Arkeologisk utredning inför nedläggning av VA. Nye socken i
Vetlanda kommun, Jönköpings län

Holmsjö-Farstorp

Arkeologisk utredning inför nedläggning av VA. Nye socken i
Vetlanda kommun, Jönköpings län

Jönköpings läns museums dnr: 2022-063

Länsstyrelsens dnr: 431-10499-2022

Rapport, foto och ritningar: Jörgen Gustafsson

Rapportgranskning: Ann-Marie Nordman

Grafisk mall: Anna Stålhammar

Distribution: Digital pdf Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping

Tel: 036-30 18 00

E-post: info@jkpglm.se

www.jkpglm.se

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY. Villkor finns tillgänglig på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>.

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor, Geografiska Grunddata samt Geodata (FUK) är återgivna enligt tillstånd: Fastighetskartan © Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833, nr MS2012/03742 samt dnr i2012/1091. Terrängkartan, samt GSD–Översiktskartan: Lantmäteriet (CC0) Spridningstillstånd för drönbilder med geografisk information: LM2022/052577.

ISSN: 1103-4076

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2023

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	7
Målsättning och metod	7
Topografi	7
Fornlämnings- och kulturmiljö	8
Resultat	8
Kartanalys	8
Resultat fält	9
Utvärdering av undersökningsplanen	9
Administrativa uppgifter	13
Kartmaterial	13

DEN UPPDRAGSARKEOLOGISKA PROCESSEN

Uppdragsarkeologin regleras av 2 kap. 10–14 §§ i Kulturmiljölagen samt genom allmänna råd och föreskrifter. Arkeologiska uppdrag indelas i flera etapper: arkeologisk utredning, förundersökning och undersökning. Processen syftar i första hand till att bevara fornlämningarna, vilket är grundtanken i kulturmiljölagen.

Arkeologisk utredning

Arkeologisk utredning brukar göras i två steg. Den första etappen, steg 1 (AU1), innebär att befintlig kunskap i form av arkivmaterial, äldre handlingar och historiska kartor samt litteratur och uppgifter om tidigare undersökningar sammanställs med syfte att se om fornlämningar berörs av arbetsföretaget. Därtill görs en fältinventering i syfte att lokalisera tidigare okända fornlämningar. Steg 2 (AU2) utgör den del som innebär markingrepp i form av sökschakt med grävmaskin och provrutsgrävning. Om det konstateras förekomst av fornlämningar så kan dessa, om de inte kan bevaras, gå vidare till en arkeologisk förundersökning.

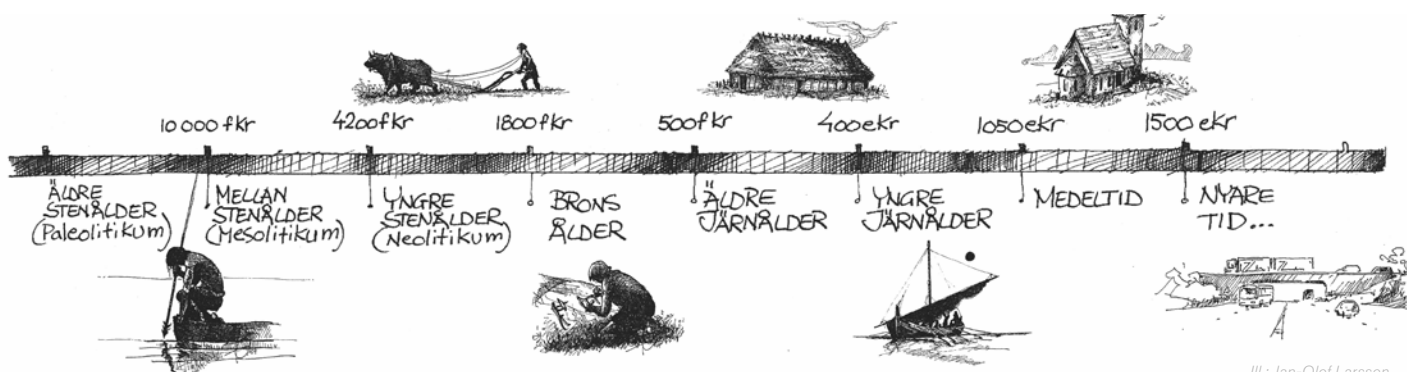
Arkeologisk förundersökning

En arkeologisk förundersökning (FU) syftar till att fastställa och beskriva fornlämningens karaktär, datering, utbredning och komplexitet samt att ta till vara fynd. Resultaten ska kunna ligga till grund för länsstyrelsens bedömning av kunskapspotentialen inför kommande beslut om tillstånd till ingrepp i en fornlämning. Förundersökningen ska också ge underlag för företagarens (exploatörens) vidare planering. Om fornlämningen efter förundersökning bedöms vara välbevarad och ha vetenskaplig potential går det vidare till nästa steg i processen - en arkeologisk undersökning.

Arkeologisk undersökning

En arkeologisk undersökning (UN) utförs med anledning av att en fornlämning behöver tas bort. Syftet med en arkeologisk undersökning är att dokumentera en fornlämning, ta till vara fornfynd, rapportera och förmedla resultaten för att skapa kunskap av relevans för myndigheter, forskning och allmänhet. Dokumentationsmaterialet och fynden ska bevaras för framtiden samt tolkas vetenskapligt och infogas i ett kulturhistoriskt sammanhang. Undersökningen innebär att hela eller delar av fornlämningen slutgiltigt tas bort. Efter att fornlämningen tagits bort är marken fri att exploatera ur fornlämningssynpunkt.

Mer information om den uppdragsarkeologiska processen finns på Riksantikvarieämbetets hemsida.

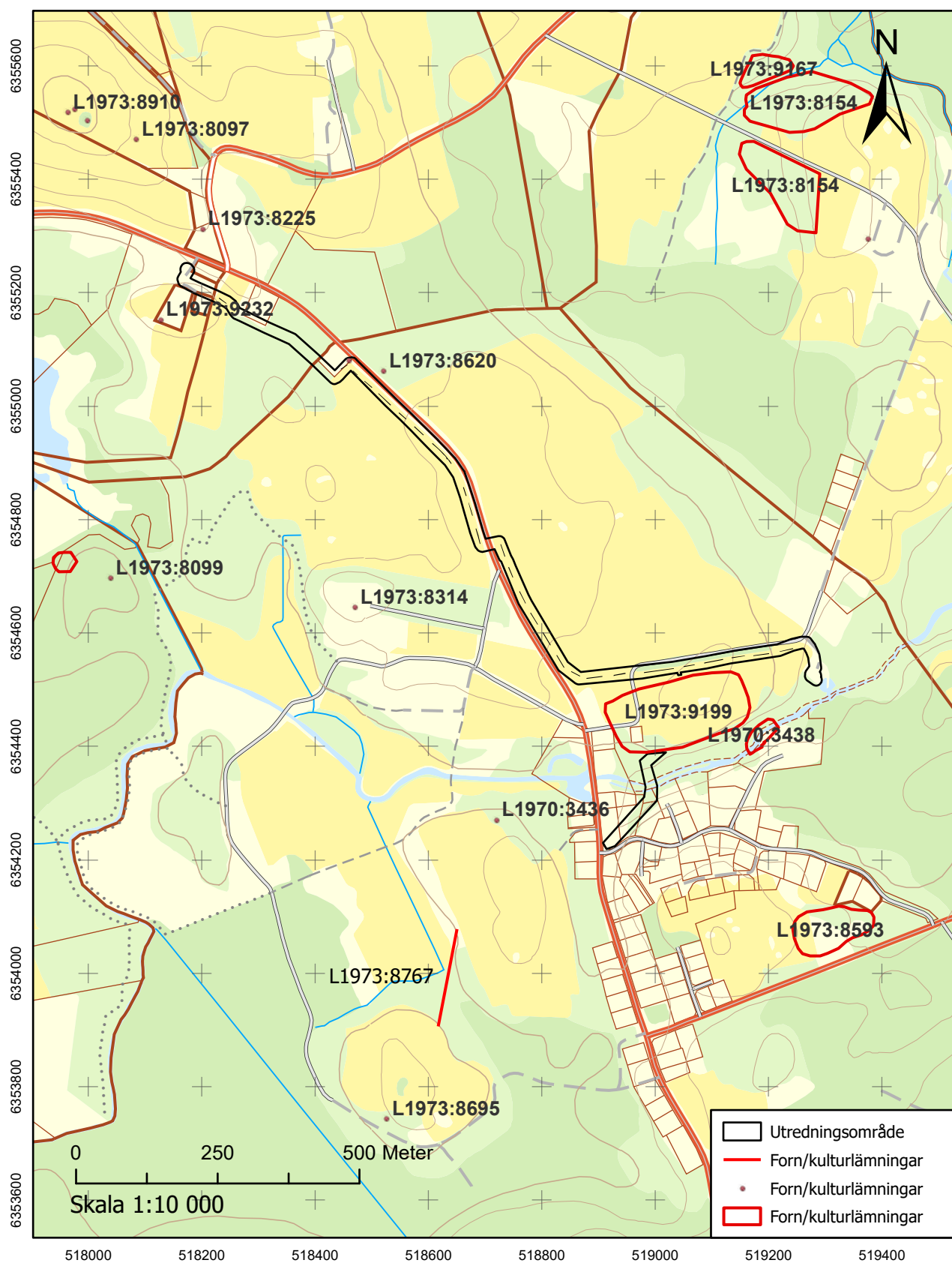
Ill.: Jan-Olof Larsson

Sammanfattning

Jönköpings läns museum genomförde under september månad 2022 en arkeologisk utredning i Farstorp, Vetlanda kommun inför nedläggning av nytt vatten och avlopp. Utredningsområdet var 1,7 kilometer långt och 20 meter brett.

Utredningsområdet sträcker sig både norr och söder om Fars-
torps gamla gårdstomt. Farstorp tillhör de gårdar som kan kopplas
till det medeltida frälset i Njudung. På 1470– och 1480-talet var
Farstorp säteri under Mats Påvelsson av Hällekisätten innan gården
övergick till att bli landbohemman, för att 1643 åter få säterirät-
tigheter under Britta Roos. På storskifteskartan från 1798 finns
gården fortfarande kvar på ursprunglig plats men flyttas någon
gång under 1800-talet till den västra sidan om vägen.

Sammanlagt 649 meter sökschakt fördelat på 26 schakt grävdes
längs hela sträckningen. I den delen av undersökningsområdet som
låg söder om ån grävdes 16 provrutor. Inga spår av förhistoriska
aktiviteter framkom.

Figur 1. Utdrag ur den digitala fastighetskartan. Ekonomiska kartans blad 63F 5bS och 63F 5bN. Skala 1:10 000.

Inledning

Jönköpings läns museum genomförde under september månad en arkeologisk utredning i Farstorp, Vetlanda kommun inför nedläggning av nytt vatten och avlopp. Utredningsområdet var 1,7 km långt och 20 m brett. Beställare var Vetlanda Energi. Kartanalys Ådel Franzén. Fält-och rapportansvarig var Jörgen Gustafsson, Jönköpings läns museum.

Figur 2. Vy från norr över del av utredningsområdet.

Målsättning och metod

Målsättningen med utredningen var att fastställa eventuell förekomst av forn- och/eller kulturlämningar inom området. Detta gjordes genom sökschaktning med maskin längs hela sträckan. I det södra området vid Farstörpaån grävdes provrutor för att fånga upp eventuella lämningar efter stenåldersaktiviteter. Över området gjordes också en analys över äldre kartmaterial.

Topografi

Undersökningsområdet ligger i Farstorp, ca 1,5 mil sydväst om Vetlanda. Närområdet består främst av uppodlad åker och annan jordbruksmark. Omkring jordbruksmarken ligger större skogsområden. I områdets södra del rinner Farstörpaån i öst-västlig riktning mellan sjöarna Saljen och Värnen. Jordarten består av morän och berggrunden av granit och granodiorit.

Figur 3. Farstorpån fotograferad från söder. I området, på båda sidor om ån grävdes 16 provrutor.

Fornlämnings- och kulturmiljö

Vid Farstorpån, söder om den norra delen av UO ligger en gårdstomt, L1973:9199. Enligt Fornsök är det äldsta skriftliga belägget för Farstorp från 1419. Säteriet Farstorp syns även på en rågångskarta från 1716 som "Sätesgården Fahrestorp". Ca 350 meter söder om denna ligger ytterligare en gårdstomt (1973:8593), Mickelstorp med äldsta skriftlig belägg från 1604. Ca 300 meter NÖ om utredningsområdets norra del ligger två rösen (L1973:8308, L1973:8912) och en stensättning (L1973:8097). Där ligger också 100 meter åt SV en borttagen hällkista (L1973:9232). Ungefär mitt på utredningssträckan finns en pest-/kolerakyrkogård (L1973:8620) och ett intilliggande vägmärke (L1973:9233) åt nordväst samt tre områden med fossil åkermark åt nordost (L1973:8154, L1973:8154). Dessa ligger drygt 800 meter från Farstorps gårdstomt.

Resultat

Kartanalys

Farstorp tillhör de gårdar som kan kopplas till det medeltida frälset i Njudung. På 1470- och 1480-talet var Farstorp säteri under Mats Påvelsson av Hällekisätten innan gården övergick till att bli landbohemman, för att 1643 åter få säterirättigheter under Britta Roos. Till säteriet hörde Biltugaled i samma socken som ladugård/avelsgård.

Den äldsta kartan från 1716 är en rågångskarta men ovanligt innehållsrik till att vara en sådan. Kartan är närmast omöjlig att georeferera till följd av stora mätfel, varför placeringen av säteriet, som på kartan redovisas med en säterisymbol, bör ses som ganska oprecis. Kring säteribyggnaden finns upplysningar om ladugårdsplatsen, bolet, alltså den mest högavkastande ängen samt Farstorps åker belägen lite åt väster. Marken söder om säteriet ner mot ån betecknas som "Stenskiärf", alltså stenig, svåråtkomlig mark.

En storskifteskarta upprättades 1788 och här framträder sätesgården med större skärpa i detaljerna. Säterianläggningen var nu en annan än på 1600-talet och hade anlagts efter 1700-talets strikt symmetriska ideal. Framför allt syns detta i vägdragningen som är en del av säteriets landskapliga organisation. En spikrak väg från väster till öster som slutar vid huvudbyggnadens norra del är under planeringsstadiet eller nybyggd, vilket vi kan ana i vägens västra ände där den inte ansluter till någon annan väg. Det förefaller som om ett av syftena med den nya vägdragningen är att få till en kortare och samtidigt symmetrisk korrekt väg ner till kvarnarna vid ån. Här låg också säteriets tröskloge.

Själva gårdstomten bestod av ett corps de logi flankerad av två flyglar och något längre västerut två ladugårdar. Bak huvudbyggnaden sträckte sig en park eller trädgård med närmast kvadratiska odlingsbäddar.

Under 1800-talet förefaller Farstorp flytta till ett läge längre västerut. I generalstabskartan från ca 1880 återges ett större ladugårdskomplex väster om den gamla säteritomten. Här fanns då endast ett par byggnader kvar. På den ekonomiska kartan från 1950-talet har hela den äldre säteritomten omvandlats till åker och Farstorpskomplexet hade nu etablerats helt och hållet på den västra sidan om huvudvägen.

Resultat fält

Sammanlagt grävdes 649 löpmeter sökschakt längs hela sträckningen. Ett låglänt och sankt område med skog i den norra delen undantogs efter samråd med länsstyrelsen.

På båda sidor om ån, i det södra undersökningsområdet, grävdes 16 provrutor.

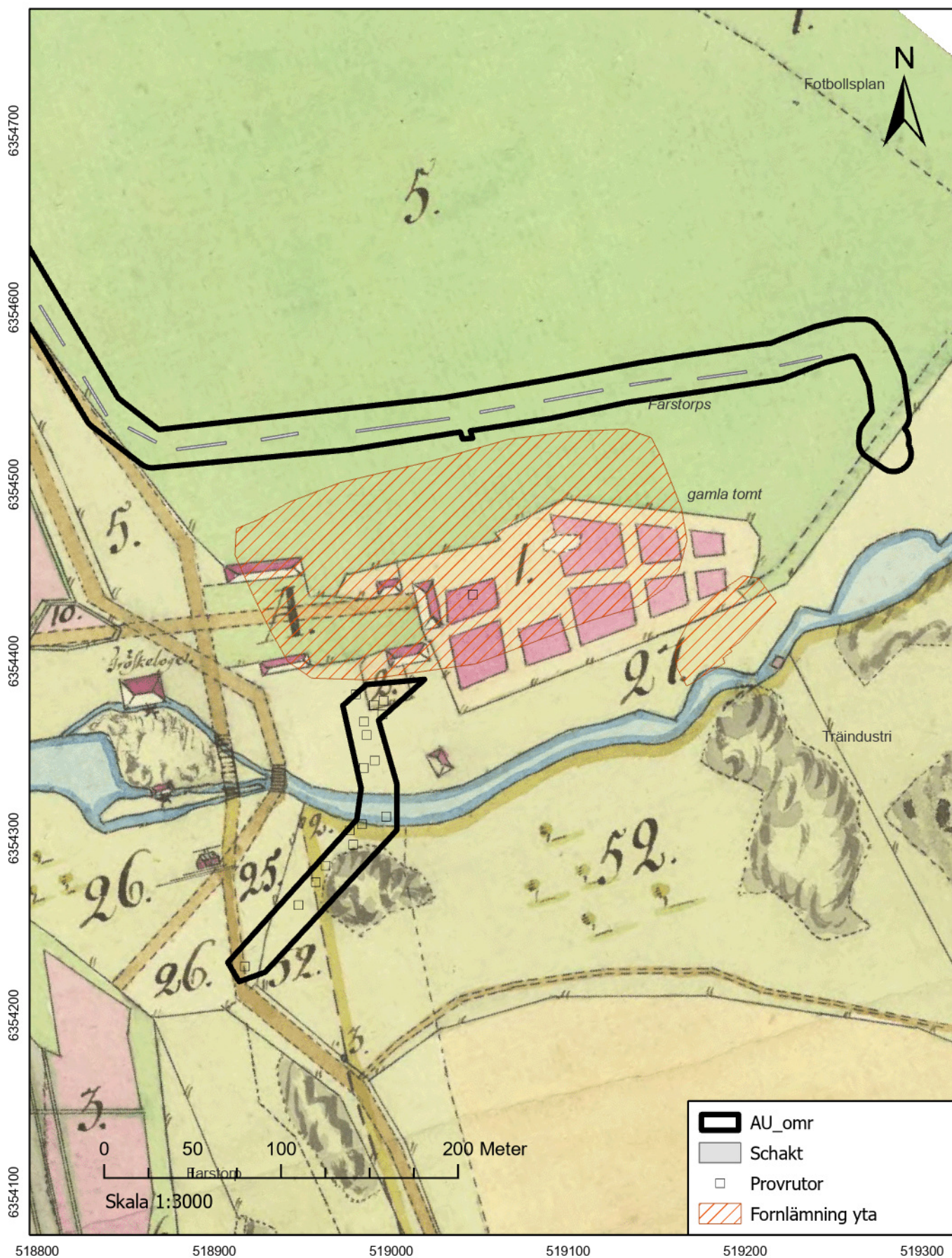
Inga spår av förhistoriska aktiviteter eller andra fornlämningar framkom.

Utvärdering av undersökningsplanen

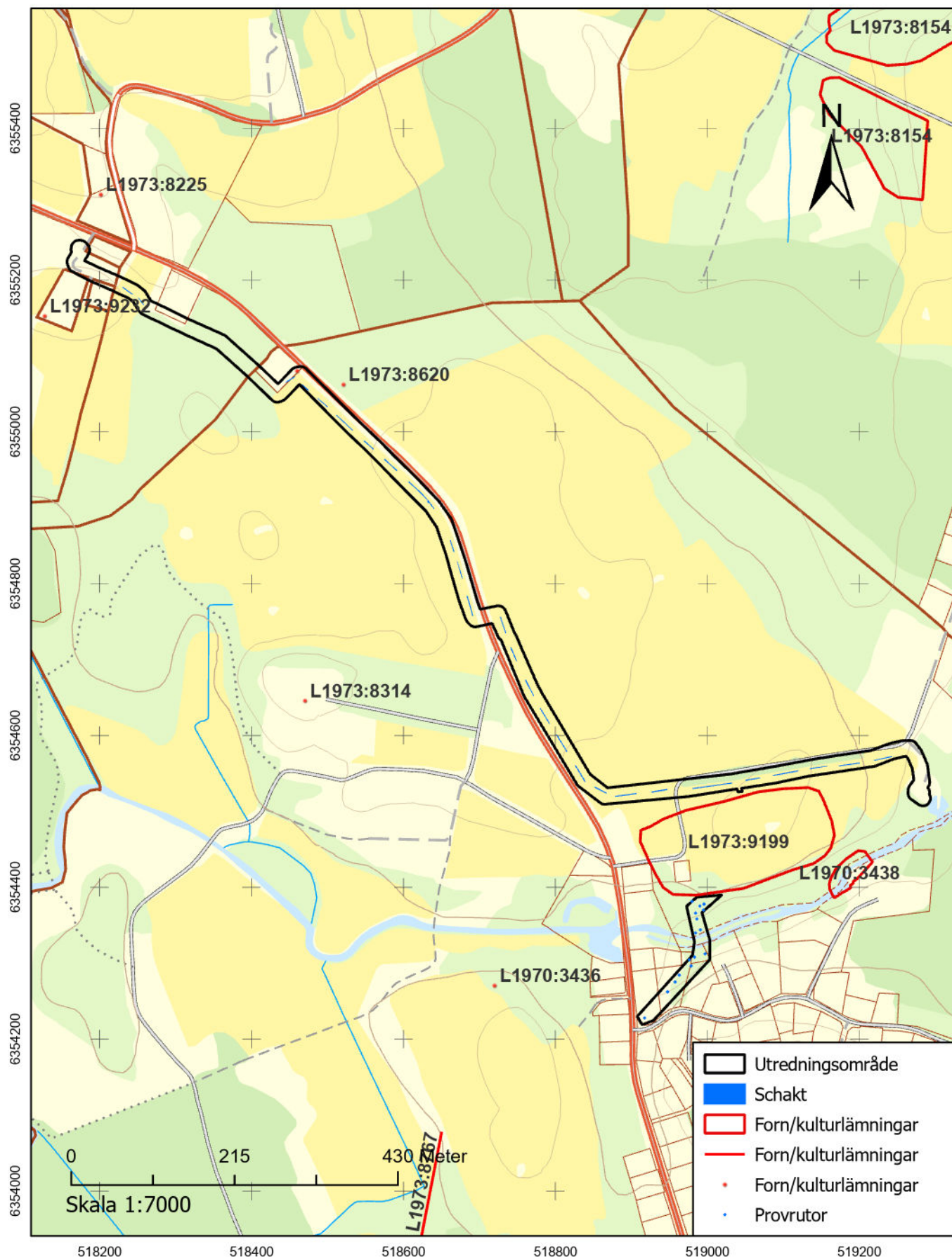
Undersökningen genomfördes som planerat förutom att en mindre del, som var skogbevuxen och sank, undantogs efter samråd med länsstyrelsen.

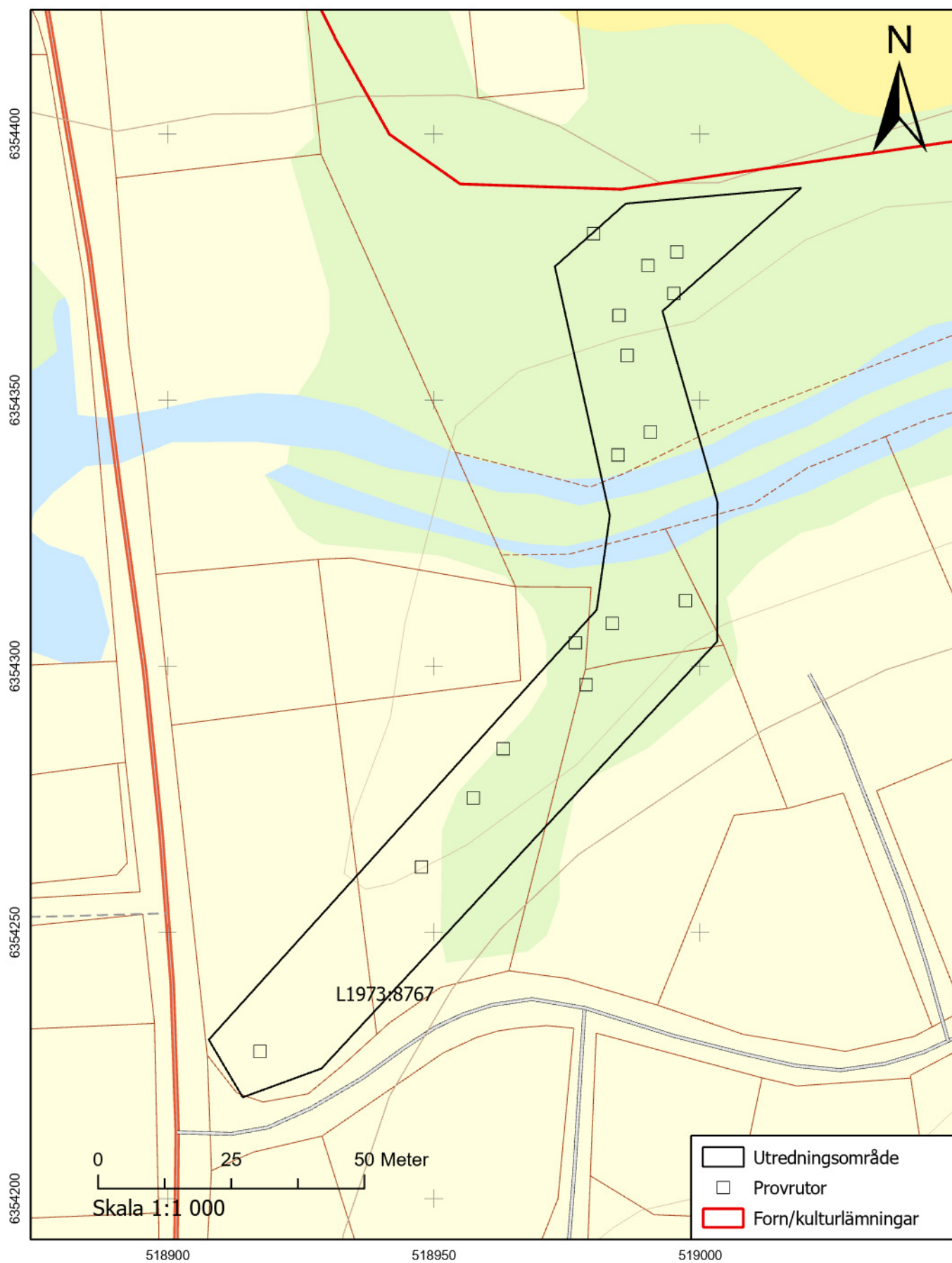
Figur 4. En av de 16 provrutorna har påbörjats på den norra sidan om ån.

Figur 5. Utdrag ur storskifteskartan från 1789. Inget påträffades som kunde kopplas till Farstorp's gamla gård.

Figur 6. Schaktplan över den schaktade norra delen.

Figur 7. Kartan visar de grävda provrutorna i det södra utredningsområdet.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 431-10499-2021
Länsstyrelsens beslutsdatum: 2022-07-11
Jönköpings läns museums dnr: 2022-063
Beställare: Vetlanda Energi
Rapportansvarig: Jörgen Gustafsson
Rapportgranskning: Ann-Marie Nordman
Fältansvarig: Jörgen Gustafsson
Fältpersonal: Lotten Haglund
Fältarbetstid: 2022-09-26–2022-09-28
Län: Jönköpings län
Kommun: Vetlanda kommun
Socken: Nye socken
Fastighetsbeteckning: Farstorp 3:1 m.fl.
Belägenhet: Ekonomiska kartans blad: 63F
5bS, 63F 5bN.
Koordinater: N6354961, E519547
Koordinatsystem: Sweref 99 TM
Höjdsystem: RH 2000
Undersökningsyta: 38 000 m²
Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Kartmaterial

Lantmäteristyrelsens arkiv (LSA): Nye socken, Farstorp 1–2, Storskifte.
Akt: E88-8:2. Upprättad av Magnus Justus Ek 1789.

ANTIKVARISK BEDÖMNING

Antikvarisk bedömning görs utifrån Riksantikvarieämbetets praxis för tillämpning av kulturmiljölagen (KML). Lämningstyperna och deras bedömning redovisas i den så kallade *Lämningstypistan* som är upprättad och ajourhållen av Riksantikvarieämbetet. Länsstyrelsen gör den slutliga bedömningen inom ett uppdrag.

Fornlämning

Fornlämning är en lämning som är skyddad enligt kulturmiljölagen. För att kunna bedömas som fornlämning måste den vara äldre än 1850. Tre kriterier måste också vara uppfyllda; det ska vara en lämning efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergiven. Det är förbjudet att utan tillstånd från länsstyrelsen rubba, ta bort, gräva ut eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning.

Övrig kulturhistorisk lämning

Övrig kulturhistorisk lämning används för kulturhistoriska lämningar som har tillkommit efter 1850, men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Bedömningen används även för vissa lämningar som inte uppvisar fysiska spår, till exempel fyndplats eller plats med tradition.

Möjlig fornlämning

Möjlig fornlämning anges för lämningar som kräver vidare utredning för att den antikvariska bedömningen ska kunna fastställas. Lämningen måste vara bekräftad i fält. Möjlig fornlämning kan även anges för en lämning som har undersökts i samband med en arkeologisk undersökning, men där man inte kunnat fastställa lämningens utbredning.

Ingen antikvarisk bedömning

Ingen antikvarisk bedömning används för lämningar som blivit helt borttagna genom en arkeologisk undersökning eller helt förstörda. Lämningar som endast är kända via kartmaterial, skriftlig eller muntlig källa och inte har kunnat återfinnas i fält, kan inte heller ha en antikvarisk bedömning.

Ej fastställd

Den antikvariska bedömningen har inte fastställts. Avser till exempel boplatsslägen där en arkeologisk utredning steg 2 krävs för att eventuellt kunna finna spår som inte är synliga ovan mark.

Jönköpings läns museum genomförde under september månad en arkeologisk utredning i Farstorp, Vetlanda kommun inför nedläggning av nytt vatten och avlopp. Undersökningsområdet var 1,7 km långt och 20 m brett.

Utredningsområdet sträcker sig både norr och söder om Farstorps gamla gårdstomt. Farstorp tillhör de gårdar som kan kopplas till det medeltida frälset i Njudung. På 1470- och 1480-talet var Farstorp säteri under Mats Påvelsson av Hällekisätten innan gården övergick till att bli landbohemman, för att 1643 åter få säterirättigheter under Britta Roos. På storskifteskartan från 1798 finns gården fortfarande kvar på ursprunglig plats men flyttas någon gång under 1800-talet till den västra sidan om vägen.

Sammanlagt 649 meter sökschakt, fördelat på 26 schakt, grävdes längs hela sträckningen. I den delen av undersökningsområdet som låg söder om ån grävdes 16 provrutor. Inget av arkeologiskt intresse påträffades.

